

ДЕМОГРАФІЯ, ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА

УДК 330.564.2+330.567.28:330.163.3
JEL Classification D18, D60, E64, I31

Нижник І.О.,
аспірант*

Уманський національний університет садівництва

ДОХОДИ ЯК КЛЮЧОВИЙ ФАКТОР ЗАДОВОЛЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧИХ ІНТЕРЕСІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ: СТАН ТА ФАКТОРИ ВПЛИВУ

Nyzhnyk I.O.,
postgraduate student,
Uman National University of Horticulture

REVENUES AS A KEY FACTOR FOR MEETING THE HOUSEHOLD FOOD INTERESTS: STATUS AND FACTORS OF IMPACT

Постановка проблеми. Економічні інтереси населення – це реальні, зумовлені відносинами власності та принципом економічної вигоди, мотиви і стимули соціальних дій щодо задоволення динамічних систем їх індивідуальних та групових потреб. У системі економічних інтересів центральне місце посідають продовольчі інтереси, задоволення яких продиктоване найпотужнішим мотивом і стимулом до дій – виживання людини, як біологічної істоти. В умовах товарних ринкових відносин панівним джерелом задоволення продовольчих інтересів населення є його доходи.

Середньорічна вартість нормативного продовольчого кошику в Україні для 1 особи в 2016р. становила 14803 грн. Якщо взяти за основу методичку ФАО, згідно з якою витрати на продовольство у структурі сукупних витрат домогосподарств не повинні перевищувати 40%, то середньорічні сукупні витрати 1 особи в 2016р. мали б становити не менше ніж 37008 грн, або 3084 грн на місяць. Натомість фактично вони становили 2711 грн. Враховуючи, що головним джерелом витрат домогосподарств є їхні доходи, можна стверджувати, що низький рівень останніх є головною перешкодою для повного задоволення продовольчих інтересів громадян країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Джерела формування, розмір та динаміка доходів населення України, структура витрат домогосподарств, стан продовольчого забезпечення населення та ключові фактори впливу і т.д. – це надзвичайно актуальна тематика досліджень вітчизняних науковців. Так, Балакірєва О. М., Головенько В. А., Дмитрук Д. А., Середа Ю. В. та ін. у своєму дослідженні детермінант соціально-економічної нерівності в сучасній Україні справедливо відмічають, що зміна суспільного устрою спричинила поглиблення нерівності, причому в таких масштабах, коли для більшості населення стали недоступними звичні раніше стандарти життя, добробут, можливості людського розвитку [1, с. 6].

На загострення проблеми бідності та нерівності внаслідок значного падіння реальних трудових доходів населення через соціально-економічні негаразди та зростання вартості життя вказує Заяць В.С. Вчений слушно зауважує, що основні проблеми і загрози економічній безпеці домогосподарств необхідно пов'язувати із зниженням сукупних доходів і витрат населення до критичної межі, неадекватної змінам реальної вартості життя, на тлі їх інфляційного знецінення [2].

На думку Карпенка Н. В., для основної маси населення ситуацію в сфері доходів можна назвати критичною. У зв'язку з цим, з метою оптимізації механізму регулювання структури та рівня доходів населення України, вчений, окрім іншого, вважає за необхідне забезпечити випереджальне зростання первинних доходів громадян у порівнянні із вторинними, а також перенести тяжість оподаткування з

* Науковий керівник: Мудрак Р.П. – д.е.н., професор

менш прибуткового населення на більш прибуткове за допомогою прогресивної системи оподаткування [3].

На об'єктивні причини низьких доходів українських громадян вказує у своєму дослідженні Куліков Г. Т. Вчений не безпідставно вважає низьку продуктивність праці, що не перевищує 16% від аналогічного показника в Норвегії і США, - однією з основних причин невисокої заробітної плати українців [4]. Дана проблема – надзвичайно актуальна. Адже, як справедливо відмічає Лібанова Е. М., найбільший вплив на нерівність населення за доходами справляє диференціація заробітної плати. Вчена вказує на те, що стандарти оплати праці в Україні залишаються загальнонизькими, оскільки архаїчна структура виробництва, технологічна відсталість підприємств змушують роботодавців удаватися до цінових методів конкуренції, що в умовах слабкості механізмів колективно-договірного регулювання спричиняє консервування моделі дешевої робочої сили [6].

Юрчик Г. М. та Самолук Н. М. у своєму дослідженні вказують на те, що поряд із об'єктивними причинами низьких доходів населення України, не менш, а можливо більш актуальною проблемою є несправедливий розподіл національного доходу [10].

Недостатній рівень доходів населення породжує надзвичайно гостру соціальну проблему – недостатній рівень економічного доступу до продовольства наслідком якого є тимчасовий або хронічний голод. На це у своєму дослідженні вказує Мудрак Р. П. [7].

Разом з тим, незважаючи на глибоке наукове опрацювання теми формування та розподілу доходів населення, в тому числі для задоволення його продовольчих потреб, проблема – далека від розв'язання. Невирішеними її частинами є уточнення параметрів кількісного зв'язку між витратами на продукти харчування в структурі сукупних витрат домогосподарств та факторами мінливого соціально-економічного середовища; дослідження умов, в яких формуються доходи домогосподарств тощо. Що й обумовлює необхідність постійної дослідницької уваги до даної проблеми.

Постановка завдання. Метою дослідження є: визначення джерел доходів, які найбільше впливають на витрати на продукти харчування в структурі сукупних витрат домогосподарств; визначення факторів впливу на формування самих доходів домогосподарств.

Виклад основного матеріалу. Найбільш вразливими групами населення щодо порушення їх продовольчих інтересів є неповнолітні, безробітні, непрацюючі пенсіонери, самотні матері, низькокваліфіковані наймані працівники тощо. Представників усіх цих груп об'єднує спільна ознака – недостатній рівень доходів. Для перевірки гіпотези був проведений кореляційно-регресійний аналіз, у якому результативною та факторними ознаками вибрані наступні:

- › Y – витрати на продукти харчування в структурі сукупних витрат домогосподарств, %;
- › x_1 – зайнятість населення, %;
- › x_2 – сукупні ресурси, грн. на 1 особу в місяць;
- › x_3 – індекс виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів, у % до попереднього року;
- › x_4 – загальна сума призначених субсидій, у % до загального по країні;
- › x_5 – надання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, у % до загального по країні.

Динамічний ряд факторних та результативних ознак представлений даними по областях України за 2016 р. [11].

Результати аналізу:

- 1) коефіцієнт кореляції – 0,655, отже, тіснота зв'язку – середня;
- 2) коефіцієнт детермінації – 0,428, отже, мінливість функції на 42,8 % визначається мінливістю вибраних факторів;
- 3) критерій Фішера: $F_{\phi} = 2,849$, $F_{кр} = 2,74$; $F_{\phi} > F_{кр}$, отже, нульова гіпотеза про відсутність зв'язку між показниками відкидається – модель адекватна реальності;
- 4) критерій Стюдента: $t_{\phi} = 4,992$, $t_{кр} = 2,093$; $t_{\phi} > t_{кр}$, отже, нульова гіпотеза про незначущість коефіцієнта регресії відкидається – він є статистично значущим;
- 5) χ^2 -критерій Пірсона: $\chi^2_{\phi} = 11,218$, $\chi^2_{кр} = 18,307$; $\chi^2_{\phi} < \chi^2_{кр}$, отже, в масиві регресорів мультиколінеарність відсутня;
- 6) рівняння регресії:

$$Y = 75,15 - 0,213x_1 - 0,006x_2 + 0,05x_3 - 0,617x_4 + 0,607x_5 + e.$$

Отже, гіпотеза підтверджена – зростання зайнятості, доходів, в тому числі за рахунок державної допомоги, підвищують рівень економічної доступності продовольства. Для визначення вагової частки впливу кожного із факторів на мінливість результативної ознаки, проведено розкладання загальної варіації витрат на продукти харчування в структурі сукупних витрат домогосподарств на фактори (табл. 1). На нашу думку, встановлений зв'язок, насправді, є значно тіснішим, проте його не вдається встановити через високий рівень тіньової економіки. Передусім це стосується фактичної зайнятості та доходів, які за рахунок тіньового сектору перевищують офіційні показники. Таким чином, забезпечення захисту продовольчих інтересів населення країни безпосередньо пов'язано із формуванням

відповідного рівня їх доходів – при зростанні доходів відносні витрати на придбання продовольства зменшуються.

Таблиця 1

Розкладання загальної варіації витрат на продукти харчування в структурі сукупних витрат домогосподарств України на фактори

Фактор	Парний коефіцієнт кореляції, r_{yx_i}	β -коефіцієнт, β_{x_i}	Відсоток, % ($r_{yx_i} \cdot \beta_{x_i} \cdot 100\%$)
Зайнятість населення (x_1)	-0,318356239	-0,150840127	4,8
Сукупні ресурси (x_2)	-0,467997977	-0,411529012	19,3
Індекс виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів (x_3)	0,279846492	0,31797236	8,9
Загальна сума призначених субсидій (x_4)	0,103988079	-0,198256764	-2,1
Надання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям (x_5)	0,353997115	0,337544989	11,9

Джерело: розраховано автором на основі [11]

Здатність доходів населення забезпечувати адекватні витрати на придбання продовольства залежить від двох умов – розміру номінального доходу та рівня продовольчих цін. Якщо номінальний дохід ми скоригуємо на його купівельну спроможність, враховуючи рівень продовольчих цін, то отримаємо рівень реального доходу. Його розмір, структура, динаміки зміни є актуальною національною проблемою [2; 3].

У структурі доходів населення України (табл. 2) найвагомим джерелом є оплата праці – в аналізованому періоді її частка коливалася від 47 до 52%. Це позитивне явище, оскільки в ринковій економіці оплата праці мусить бути головним джерелом доходів. Проте недоліком є її зменшення впродовж аналізованого періоду. Таким же негативним явищем ми вважаємо зменшення частки доходів населення від підприємницької діяльності та самозайнятості. Зменшення частки перших двох джерел доходів з 58% у 2008р. до 52,9% у 2016р. є надзвичайно негативною тенденцією. Зменшення частки оплати праці вказує на зменшення трудової мотивації економічно активного населення України до пошуку роботи всередині країни і його переорієнтацію на закордонний ринок праці. В результаті, економіка країни зазнає великих втрат: фактичний рівень суспільного виробництва – значно нижчий, ніж потенційний, державний бюджет недоотримує частину податків (на доходи фізичних осіб), а державні фонди – відрахувань, дефіцит Пенсійного фонду зростає. Зменшення частки доходів від другого джерела вказує на зменшення мотивації населення до підприємницької діяльності та самозайнятості. Причиною цього є стабільно погані умови для підприємницької діяльності – непомірно висока вартість банківських позик, галопуючий темп зростання цін, надмірні ризики втрати власності в результаті рейдерства тощо.

Таблиця 2

Структура доходів населення України, %

Показник	Рік									
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Оплата праці	52,4	50	49,2	50,9	52,3	52,2	49,9	48,2	47,7	
Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	5,6	5,4	6,3	4,8	4,2	4,2	5,3	5,6	5,2	
Доходи від продажу с.-г. продукції	3,4	3,1	3,5	3,3	2,9	2,9	3,3	3,5	3,1	
Доходи від власності	0,4	0,6	0,6	0,7	0,8	0,8	1	1,1	1,5	
Пенсії	21,9	23,7	23,4	23	24,1	24,1	23,4	21,8	19,9	
Стипендії	0,5	0,8	0,7	0,6	0,6	0,6	0,7	0,6	0,5	
Допомога по безробіттю	0,2	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	
Допомога малозабезпеченим сім'ям	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,3	0,4	
Допомога на дітей	1,2	1,7	1,8	1,9	2,2	2,4	2,5	2,2	1,9	
Субсидії на оплату послуг ЖКГ	0	0	0	0	0	0	0	0,1	0,1	
Інші допомоги, пільги, субсидії та компенсації	0,7	0,4	0,4	0,4	0,5	0,4	0,4	0,5	0,6	
Грошова допомога від родичів та інших осіб	4,7	5,1	4,8	5,1	4,4	4,4	4,6	5,6	5,3	

продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Аліменти	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2
Інші грошові доходи	0,8	0,5	0,8	0,9	1	0,8	1,2	1,2	1,3

Джерело: побудовано автором на основі [11]

На цьому тлі, зростання частки доходів за рахунок допомоги малозабезпеченим сім'ям, допомоги на дітей, субсидій на оплату послуг ЖКГ, грошових допомог і т.д., з однієї сторони, є позитивним явищем, оскільки допомагає малозабезпеченим домогосподарствам ліквідувати або зменшити дефіцит засобів для купівлі найнеобхіднішого. Проте з іншої – формує у суспільстві атмосферу зневіри у власні сили, виховує патерналістські настрої та маргіналізує значну частину населення, яке, в результаті, стає головним споживачем і паливом політичного популізму.

При здійсненні міжнародних порівнянь, український показник «частка заробітної плати в доходах населення» виглядає достатньо презентабельно (табл. 3).

Таблиця 3

Частка заробітної плати в доходах населення України та деяких європейських країн (disposable income), %*

Країна	Рік									
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
ЄС (28)	45,2	46,6	45,7	45,3	45,7	45,8	45,7	45,3	45,4	
Німеччина	47,7	49,6	48,6	48,0	49,3	49,7	49,7	49,8	50,2	
Велика Британія	49,0	50,9	49,2	48,3	48,6	49,1	48,7	49,2	48,9	
Франція	44,9	47,0	46,6	46,2	47,2	47,2	47,2	46,6	46,8	
Бельгія	44,7	47,1	43,9	45,6	45,6	46,4	46,5	46,1	45,4	
Чехія	42,0	43,3	43,6	43,7	43,8	43,8	43,4	42,7	н.д.	
Естонія	46,2	46,1	44,2	41,1	41,7	41,4	42,7	44,0	н.д.	
Латвія	52,3	44,9	45,2	42,1	44,1	44,5	46,8	48,5	49,3	
Литва	39,6	38,9	37,0	36,3	36,2	35,7	35,5	38,7	40,6	
Польща	38,1	37,2	37,3	36,2	36,1	36,2	36,6	36,2	н.д.	
Словакія	33,7	37,4	37,0	38,1	37,5	37,2	37,4	38,0	39,2	
Україна	52,4	50	49,2	50,9	52,3	52,2	49,9	48,2	47,7	

Джерело: розраховано автором на основі [11; 12]

Однак – це відносний показник. Якщо ж ми звернемося до абсолютного показника, то стан із формуванням доходів населення за рахунок заробітної плати в Україні у міжнародному порівнянні виглядатиме катастрофічно (табл. 4). Те ж саме стосується і середньої заробітної плати. У 2016 р в Україні її розмір – найнижчий не лише у порівнянні із країнами ЄС, але й з колишніми сусідками по СНД, які мають нижчий, ніж Україна економічний потенціал – Білорусь, Молдова, Грузія, Вірменія.

Таблиця 4

Мінімальна заробітна плата, євро на 1 працівника за 1 місяць

Країна	Рік									
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Бельгія	1309,6	1387,5	1387,5	1415,2	1443,5	1501,8	1501,8	1501,8	1578,0	
Болгарія	112,5	122,7	122,7	122,7	138,1	158,5	173,8	184,1	214,8	
Чехія	300,4	297,7	302,2	319,2	310,2	318,1	309,9	331,7	365,6	
Німеччина	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	1440,0	1440,0	
Естонія	278,0	278,0	278,0	278,0	290,0	320,0	355,0	390,0	430,0	
Франція	1280,1	1321,0	1343,8	1365,0	1398,4	1430,2	1445,4	1457,5	1466,6	
Латвія	229,8	254,1	253,8	281,9	285,9	286,7	320,0	360,0	370,0	
Литва	231,7	231,7	231,7	231,7	231,7	289,6	289,6	300,0	365,0	
Угорщина	271,9	268,1	271,8	280,6	295,6	335,3	341,7	332,8	350,7	
Польща	313,3	307,2	320,9	348,7	336,5	392,7	404,4	409,5	425,5	

продовження табл. 3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Румунія	138,6	149,2	141,6	157,2	161,9	157,5	190,1	217,5	254,2
Словакія	241,2	295,5	307,7	317,0	327,0	337,7	352,0	380,0	405,0
Велика Британія	1242,2	995,3	1076,5	1136,2	1202,0	1249,9	1251,1	1378,9	1479,7
Турція	354,3	309,9	338,3	384,9	362,8	415,5	361,8	424,3	516,1
США	688,8	815,8	872,3	940,5	971,2	952,5	911,2	1035,1	1143,1
Україна	57,6	49,9	70,3	72,3	89,1	90,5	77,5	56,9	56,6

Джерело: розраховано автором на основі [11; 12]

Для виключення фактору «війни», в якості порівняння візьмемо 2013 р. (рис. 1).

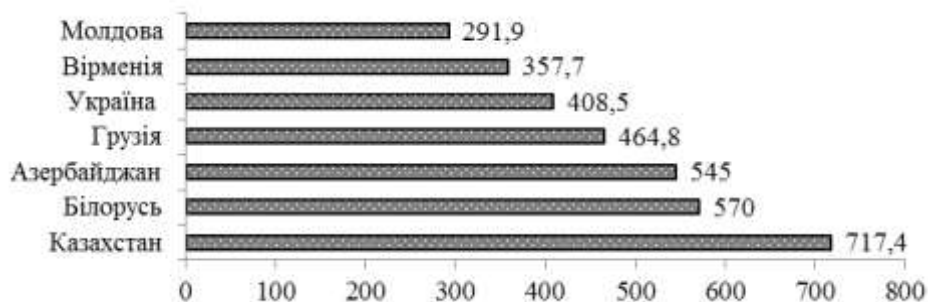

Рис. 1. Середньомісячна заробітна плата в 2013 р., дол. США*

Джерело: побудовано автором на основі [11]

Головною умовою збільшення заробітної плати найманих працівників є економічне зростання або приріст реального ВВП. Для перевірки рівня такого зв'язку в Україні було проведено кореляційний аналіз, в якому функціональною ознакою (Y) – приріст реальної заробітної плати, а факторною (x) – розмір реального ВВП на душу населення.

Результати аналізу:

1) коефіцієнт кореляції – 0,573, отже, тіснота зв'язку – середня;

2) коефіцієнт детермінації – 0,328, отже, мінливість функції на 32,8% визначається мінливістю вибраних факторів;

3) критерій Фішера: $F_{\phi} = 6,832$, $F_{кр} = 4,60$; $F_{\phi} > F_{кр}$, отже, нульова гіпотеза про відсутність зв'язку між показниками відкидається – модель адекватна реальності;

4) критерій Стьюдента: $t_{\phi} = 3,199$, $t_{кр} = 2,145$; $t_{\phi} > t_{кр}$, отже, нульова гіпотеза про незначущість коефіцієнта регресії відкидається – він є статистично значущим.

Ми припускаємо, що тіснота зв'язку між даними ознаками має бути високою. На нашу думку, причинами відсутності високого зв'язку між зміною розміру реального ВВП на душу населення та реальною заробітною платою в Україні можуть бути:

1) високий рівень тіньової економіки;

2) несправедливий розподіл національного доходу.

Для перевірки наших припущень проведемо додаткові розрахунки. В якості об'єктів для порівняння візьмемо економічні показники країн ЄС, які мають найменший, вище середнього та високий рівень тіньової економіки. Це – Австрія, Польща та Естонія.

За даними університету Іоганна Кеплера (м. Лінц, Австрія), обсяг тіньової економіки в Європі перевищує 2 трлн євро. Розмах тіньового ринку різний у різних країнах – від 7-8% ВВП в Австрії та Швейцарії до 30% і більше в низці країн Центральної та Східної Європи. Найбільший розмах з усіх країн ЄС тіньова економіка має в Естонії – у 2011 році тіньовий сектор цієї країни склав близько 28,6% від річного ВВП [8]. Польща на момент приєднання до ЄС у 2004 році мала тіньову економіку, яка становила 27,4% ВВП. У 2014 р. цей показник знизився майже на 4 в.п., і дорівнював 23,5%.

Результати аналізу:

Австрія:

1) коефіцієнт кореляції – 0,937, отже, тіснота зв'язку – висока;

2) коефіцієнт детермінації – 0,877, отже, мінливість функції на 87,7% визначається мінливістю вибраних факторів;

3) критерій Фішера: $F_{\phi} = 100,488$, $F_{кр} = 4,60$; $F_{\phi} > F_{кр}$, отже, нульова гіпотеза про відсутність зв'язку між показниками відкидається – модель адекватна реальності;

4) критерій Стьюдента: $t_{\phi} = 28,651$, $t_{кр} = 2,145$; $t_{\phi} > t_{кр}$, отже, нульова гіпотеза про незначущість коефіцієнта регресії відкидається – він є статистично значущим;

Польща:

- 1) коефіцієнт кореляції – 0,938, отже, тіснота зв'язку – висока;
- 2) коефіцієнт детермінації – 0,88, отже, мінливість функції на 88% визначається мінливістю вибраних факторів;
- 3) критерій Фішера: $F_{\phi} = 102,205$, $F_{кр} = 4,60$; $F_{\phi} > F_{кр}$, отже, нульова гіпотеза про відсутність зв'язку між показниками відкидається – модель адекватна реальності;
- 4) критерій Стюдента: $t_{\phi} = 29,125$, $t_{кр} = 2,145$; $t_{\phi} > t_{кр}$, отже, нульова гіпотеза про незначущість коефіцієнта регресії відкидається – він є статистично значущим;

Естонія:

- 1) коефіцієнт кореляції – 0,919, отже, тіснота зв'язку – висока;
- 2) коефіцієнт детермінації – 0,845, отже, мінливість функції на 84,5% визначається мінливістю вибраних факторів;
- 3) критерій Фішера: $F_{\phi} = 76,049$, $F_{кр} = 4,60$; $F_{\phi} > F_{кр}$, отже, нульова гіпотеза про відсутність зв'язку між показниками відкидається – модель адекватна реальності;
- 4) критерій Стюдента: $t_{\phi} = 42,349$, $t_{кр} = 2,145$; $t_{\phi} > t_{кр}$, отже, нульова гіпотеза про незначущість коефіцієнта регресії відкидається – він є статистично значущим.

Отже, як бачимо у європейських країнах і з низьким, і з високим рівнем тіньової економіки простежується чіткий, сильний, майже лінійний зв'язок між реальною заробітною платою та розміром реального ВВП на душу населення. Це дає підставу стверджувати, що в Україні відносно низький рівень досліджуваного зв'язку пояснюється несправедливим розподілом національного доходу.

За даними офіційної статистики, в Україні нерівність у розподілі доходів – навіть менша, ніж в країнах ЄС [12]. Проте, офіційна методика не враховує тіньової компоненти, особливо при формуванні та отриманні високих і надвисоких доходів. Українські вчені Юрчик Г. М. та Самолюк Н. М. [10] провели розрахунки, у яких вони врахували тіньову складову формування та розподілу доходів. Зокрема, якщо у 2015 р. за офіційними даними на останню децильну групу населення припадало 20,5% загальних доходів, то при врахуванні тіньових доходів за їх авторським підходом відповідна середня частка варіює в межах від 23,7 до 25,3%. Результати розрахунків коефіцієнта Джині демонструють значні відмінності в оцінюванні диференціації за загальними офіційними та загальним скорегованими доходами. Якщо за загальними доходами коефіцієнт Джині свідчить про низький рівень нерівності у розподілі доходів українців, то за скорегованими доходами – про середній або ж високий. Непрямим свідченням справедливості висновків Юрчика Г. М. та Самолюка Н. М. є результат міжнародного порівняльного аналізу середнього розміру заробітної плати (рис. 2). Як бачимо, в Україні вона – найнижча не лише порівняно із країнами ЄС, а й з членами ОЕСР (Організація Економічного Співробітництва та Розвитку).

Куліков Г. [4] справедливо вказує на негативну тенденцію посилення соціальної нерівності через збільшення розриву в заробітних платах найманих працівників і керівного складу підприємств. Якщо в європейських країнах низька зарплата в 12 разів менша від високої, то в Україні різниця досягла сьогодні 50 разів і продовжує зростати.

Зарплати окремих керівників державних структур в десятки, а то і сотні разів перевищують зарплати педагогів, науковців, лікарів, металургів, шахтарів і інших зайнятих у виробничому й бюджетному секторах економіки. Такі фінансові реалії призводять до надмірного розшарування працюючих на багатих і бідних [4]. Заява голови Представництва Європейського Союзу в Україні Хьюго Мінгареллі на інвестиційній конференції Dragon Capital у м. Київ 1 березня 2018р. про те, що рівень нерівності в Україні просто неприйнятний, оскільки в такій ситуації досягти стійкого економічного зростання неможливо, підтверджує припущення щодо несправедливості розподілу доходів в Україні [15].

Усі причини низького рівня середньої заробітної плати можна поділити на об'єктивні і суб'єктивні:

- 1) об'єктивні:
 - деіндустріалізація економіки;
 - надмірний рівень енерго- та матеріаломісткості продукції;
 - низький рівень продуктивності праці;
- 2) суб'єктивні:
 - низький рівень довіри до владних інститутів (ЄСВ);
 - тіньова економіка;
 - корупція.

У нашому дослідженні ми зупинимось на аналізі об'єктивних причин низького рівня заробітної плати.

У сфері матеріального виробництва найважливішим сектором національної економіки є промисловість. Саме в останній зосереджується виробництво кінцевих товарів, наукоємної продукції і, зрештою, створення лівової частки доданої вартості. Оскільки в Україні сформована і досі залишається актуальною індустріально-аграрна модель економіки, то промисловий сектор

виробництва та його інфраструктура формують найбільшу частку робочих місць, а за підсумками 2016р. на промислові галузі виробництва припало 24,1% від загального фонду оплати праці. Добувна та обробна промисловість потребують достатньо високої кваліфікації зайнятих, тому рівень заробітної плати в промислових галузях виробництва – один із найвищих в економіці. Навіть фахівці фінансової сфери та сфери інформаційних технологій, які мають самі високі заробітні плати серед найманих працівників в сучасних умовах, створюють продукти, які зрештою використовуються у секторі промислового виробництва. Тому попит на їхню працю та рівень заробітних плат також залежать від рівня розвитку промисловості.

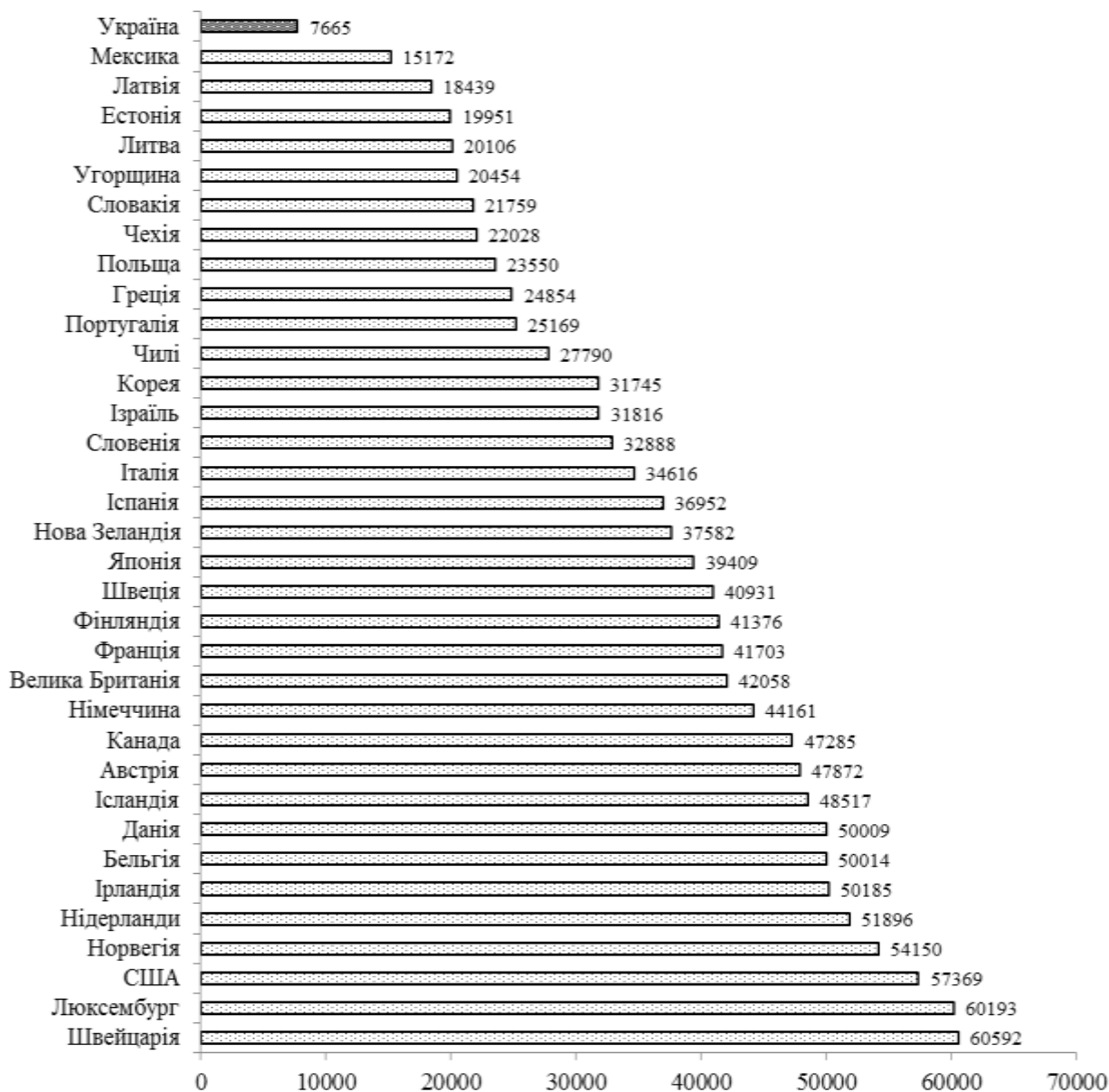

Рис. 2. Середньорічна заробітна плата в 2013 р., у постійних цінах, за паритетом купівельної спроможності, дол. США*

*за інформацією Інституту демографії та соціальних досліджень – у 2013р. в Україні середня зарплата за паритетом купівельної спроможності становила 34,8% від середньої зарплати в Чехії [14]
 Джерело: побудовано автором на основі [13]

Деіндустріалізація української економіки проявляється передусім у скороченні внеску промисловості у формування валової доданої вартості. По-перше, це відбувається через скорочення кількості промислових підприємств – за останніх 10 років (2007-2017рр.) кількість промислових підприємств із статусом юридичної особи в Україні скоротилася із 116113 до 65688 одиниць [11]. У результаті зменшується рівень зайнятості. По-друге, через наростання кумулятивного показника морального й фізичного зносу основних засобів промисловості. Станом на початок 2017р. ступінь фізичного зносу тут склав 69,4% [11].

Моральний знос вітчизняних промислових підприємств проявляється у використанні застарілої техніки та технологій головною вадою яких є надмірні витрати матеріальних ресурсів – сировини і енергії. Це відбивається не лише у низькій економічній ефективності виробництва, але й змушує оптимізувати собівартість продукції за рахунок заробітної плати. Одним із проявів цієї проблеми є низький рівень заробітної зарплати найманих працівників. Про це свідчить критично низька частка витрат на оплату праці в структурі операційних витрат українських промислових підприємств (табл. 5).

Таблиця 5

Витрати на оплату праці в структурі операційних витрат промислових підприємств України

Показник	Рік				
	2012	2013	2014	2015	2016
Операційні витрати, всього, млрд грн	1067,3	1033,9	1655,1	2116,2	2332,9
в тому числі на оплату праці, млрд грн	123,5	127,9	115,2	126,1	211,6
Частка витрат на оплату праці, %	11,6	12,4	6,9	5,9	9,1

Джерело: розраховано автором на основі [11]

Для порівняння – у 18 країнах Єврозони цей показник становить 29,2%, а в найрозвиненіших ще вищий – у Німеччині - 34,1%, Франції - 34,6% [4].

Однією із головних причин низького рівня заробітної плати у сфері промислового виробництва України є технічна та технологічна відсталість вітчизняних підприємств. Понад 40% зайнятих у промисловості працюють на виробництві низького технологічного рівня, близько 20% - середнього й тільки 2,5% - високого [4]. Техніко-технологічне відставання зумовлює зниження конкурентоспроможності вітчизняних підприємств через надмірні витрати сировинних та енергетичних ресурсів.

Квінтинсенцією деіндустріалізації української економіки, її технічної та технологічної відсталості, надмірної частки екстенсивних факторів збільшення обсягів суспільного виробництва є низький рівень продуктивності праці. На нашу думку, останній є головною причиною низького рівня середньої заробітної плати. Серед країн, які розвиваються Україна має один із найнижчих рівнів продуктивності праці (табл. 6).

Таблиця 6

Продуктивність праці у різних країнах світу, валова додана вартість на 1 зайнятого, тис. євро за рік

Країна	Рік									
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
ЄС (19)	56,3	55,5	57,2	58,5	59,0	59,9	60,9	62,4	63,1	
Болгарія	8,2	8,6	9,2	10,2	10,6	10,6	10,8	11,4	12,0	
Чехія	28,1	26,3	28,0	29,4	28,6	27,8	27,7	29,3	30,3	
Естонія	22,9	21,3	23,5	25,0	26,4	27,6	28,4	28,3	29,0	
Латвія	20,8	18,7	18,7	21,0	22,5	22,6	23,7	24,0	24,5	
Литва	20,6	18,5	20,2	22,5	23,7	24,5	25,1	25,3	25,6	
Угорщина	22,5	20,0	21,1	21,7	21,0	21,4	21,1	21,5	21,7	
Польща	20,3	17,9	20,7	21,6	22,3	22,7	23,2	23,9	23,5	
Румунія	14,0	12,2	12,2	12,8	13,5	14,8	15,4	16,5	18,0	
Словакія	26,6	26,3	28,3	29,0	30,1	30,8	31,0	31,4	31,6	
США	65,6	70,5	77,4	76,0	84,1	83,2	85,3	104,2	н. д.	
Бразилія	10,3	10,7	14,4	16,1	16,2	15,5	15,1	н. д.	н. д.	
Японія	51,3	57,2	65,6	67,3	73,7	58,8	55,0	59,2	н. д.	
Південна Корея	26,3	25,1	31,4	32,4	35,0	35,8	37,9	43,5	н. д.	
Ізраїль	40,7	40,4	46,2	47,8	49,2	52,7	53,9	61,2	н. д.	
Австралія	62,6	62,1	81,5	91,0	100,4	93,3	87,0	87,5	н. д.	
Україна	5,4	3,8	4,5	5,0	5,8	5,9	4,9	4,2	4,4	

Джерело: розраховано автором на основі [11; 12]

Для міжнародного порівняння було вибрано розвинуті країни та країни, що розвиваються. Як бачимо, розвинуті країни (ЄС (19), США, Японія, Південна Корея, Ізраїль, Австралія) мають рівень продуктивності праці, який в десятки разів перевищує аналогічний показник в Україні. Навіть найбідніші країни ЄС з економіками, які розвиваються – Болгарія, Румунія, демонструють рівень продуктивності праці, який в 2016р. був вищим від українського показника у 2,7 та 4,1 раза відповідно.

Висновки з проведеного дослідження:

- 1) зростання зайнятості населення, доходів, в тому числі за рахунок державної допомоги, підвищують рівень економічної доступності продовольства;
- 2) у структурі доходів населення найвагомим джерелом є оплата праці – її частка коливається від 47 до 52%. Впродовж аналізованого періоду вона зменшувалася. Це свідчить про зменшення трудової мотивації економічно активного населення України до пошуку роботи всередині країни і його переорієнтацію на закордонний ринок праці. Що зумовлює збитки національної економіки;
- 3) негативним явищем є зменшення частки доходів населення від підприємницької діяльності та самозайнятості. Причиною цього є стабільно погані умови для здійснення підприємницької діяльності;
- 4) зростання частки доходів за рахунок державної допомоги малозабезпеченим сім'ям, допомоги на дітей, субсидій на оплату послуг ЖКГ, грошових допомог має неоднозначні наслідки. Негативом є формування в суспільстві атмосфери зневіри у власні сили, виховання патерналістських настроїв та маргіналізація значної частини населення;
- 5) серед головних причин низького рівня доходів українських домогосподарств можна виділити: несправедливий розподіл національного доходу та низьку продуктивність праці.

Література

1. Детермінанти соціально-економічної нерівності в сучасній Україні: монографія / О. М. Балакірева, В. А. Головенько, Д. А. Дмитрук та ін.; за ред. О. М. Балакіревої. Київ: НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». 2011. 592 с.
2. Заяць В. С. Формування доходів населення України: особливості та тенденції. *Демографія та соціальна економіка*. 2015. № 2(24). С. 116-128.
3. Карпенко Н. В. Тенденції динаміки та структури доходів населення в Україні та за регіонами. *Економіка: реалії часу*. 2014. № 4(14). С. 135-141.
4. Куліков Г. Т. Як розірвати порочне коло низьких заробітних плат. *ZN,UA*. 2016. URL: https://dt.ua/macrolevel/yak-rozirvati-porochne-kolo-nizkih-zarobitnih-plat_.html (дата звернення: 25.04.2018).
5. Лібанова Е. М. Бідність населення України: методологія, методика та практика аналізу: монографія. Київ: Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний університет ім. В.Гетьмана», НАН України, Інститут демографії та соціальних досліджень. 2008. 330 с.
6. Лібанова Е. М. Нерівність в українському суспільстві: витоки та сучасність. *Економіка України*. 2014. №3. С. 4-19.
7. Мудрак Р. П. «Провали» ринку та права як фактори ризику продовольчого забезпечення домогосподарств. *Інноваційна економіка*. 2015. № 1. С. 150-153.
8. Рачинський С. Тіньова економіка в Європі. *FINANCE.UA*. 2011. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/253036/tinova-ekonomika-uevropy> (дата звернення: 08.05.2018).
9. Черенько Л. М. Нові форми бідності в Україні: основні прояви та оцінка масштабів явища. *Демографія та соціальна економіка*. 2015. № 1 (23). С. 11-21.
10. Юрчик Г. М., Самолюк Н. М. Оцінювання диференціації доходів населення України з урахуванням їх тіньової компоненти. *Демографія та соціальна економіка*. 2016. № 3 (28). С. 133-145.
11. Державна служба статистики України. 2017. Офіційний веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 24.04.2018).
12. Eurostat. Official web-site. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (дата звернення: 24.04.2018).
13. OECD. 2017. Official web-site. URL: <http://stats.oecd.org/> (дата звернення: 24.04.2018).
14. Департамент бюджетної політики та соціального захисту. Купівельна спроможність населення – в дефіциті. 2017. Офіційний веб-сайт. URL: <http://www.fpsu.org.ua/> (дата звернення: 25.04.2018).
15. У вас сотні Porsche на вулицях, тоді як більшість населення намагається вижити, - Мінгвеллі / *Expres.ua*. URL: <http://expres.ua/news/2018/03/01/286032-vas-sotni-porsche-vulycyah-todi-bilshist-naselennya-namagayetsya-vyzhyty> (дата звернення: 26.04.2018).

References

1. Balakirieva, O.M., Holovenko, V.A., Dmytruk, D.A. et al. (2011), *Determinanty sotsialno-ekonomichnoi nerivnosti v suchasni Ukraini* [Determinants of socio-economic inequality in modern Ukraine],

National Academy of Sciences of Ukraine, Government Agency “The Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine”, Kyiv, Ukraine, 592 p.

2. Zaiats, V.S. (2015), “The formation of population income in Ukraine: special aspects and trends”, *Demography and social economy*, Vol. 24, no. 2, pp. 116-128.

3. Karpenko, N.W. (2014), “Tendencies of dynamics and structure of the income of the of population in Ukraine and on regions”, *Economics: time realities*, Vol. 14, no. 4, 135-141 pp.

4. Kulikov, H.T. (2016), “How to break the vicious circle of low wages”. *ZN, UA*, available at: https://dt.ua/macrolevel/yak-rozirvati-porochne-kolo-nizkih-zarobitnih-plat_.html (access date April 25, 2018).

5. Libanova, E.M. (2008), *Bidnist naseleння Ukrainy: metodolohiia, metodyka ta praktyka analizu* [Poverty of Ukraine’s population: methodology, methodology and practice of analysis], Vadim Getman Kyiv National Economic University, The Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine, 330 p.

6. Libanova, E.M. (2014), “Inequality in Ukrainian society: origins and modernity”, *Economy of Ukraine*, no. 3, pp. 4-19.

7. Mudrak, R.P. (2015), “Failures of market and law as risk factors of the household’s food supply”, *Innovative economy*, Vol. 56, no. 1, pp. 150-153.

8. Rachynskyi, S. (2011), “Shadow economy in Europe”, *FINANCE.UA*, available at: <https://news.finance.ua/ua/news/-/253036/tinova-ekonomika-yevropy> (access date May 08, 2018).

9. Cherenko, L.M. (2015), “New forms of poverty in Ukraine: key manifestations and evaluation of scale of the phenomenon”, *Demography and social economy*, Vol. 23, no. 1, pp. 11-21.

10. Urchik, G.M., and Samoliuk, N.M. (2016), “Income differentiation of residents of Ukraine under conditions of shadow economy”, *Demography and social economy*, Vol. 28, no. 3, pp. 133-145.

11. State Statistics Service of Ukraine (2017), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (access date April 24, 2018).

12. Eurostat (2017), available at: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (access date April 24, 2018).

13. OECD (2017), available at: <http://stats.oecd.org/> (access date April 24, 2018).

14. Department of Budget Policy and Social Protection of Federation of professional units of Ukraine (2017), “The purchasing power of the population is in deficit”, available at: <http://www.fpsu.org.ua/> (access date April 25, 2018).

15. “You have hundreds of Porsche on the streets, while most people are trying to survive, Mingarelli”, (2018), *Expres.ua*. available at: <http://www.fpsu.org.ua/> (access date April 26, 2018).

Стаття надійшла до редакції 21.05.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор Уманського національного університету садівництва Р.П. Мудрак